

висновок, що копінг-поведінку варто розглядати як реакцію цілісної особистості. Підтвердженням цього є наявність різноспрямованих кореляційних зв'язків утворених копінг-стратегіями та мотиваційними утвореннями особистості. При цьому копінг-стратегії виступають одночасно як способи особистісної регуляції адаптаційних процесів, так і як способи організації її мотиваційних компонентів у структурі адаптаційної відповіді.

Дослідження показало актуальність подальшого розроблення проблеми протистояння особистості студентів деструк-

тивному впливу зовнішнього середовища в аспекті вивчення можливостей розвитку особистісної регуляції цих механізмів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодров В.А. Проблема преодоления стресса. Часть 1: «coping stress» и теоретические подходы к его изучению / В.А. Бодров // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – № 1. – С. 122–133.
2. Богомолов А.М. Связь интенсивности психологической защиты с процессом самореализации в период активного формирования личности / А.М. Богомолов, А.Г. Портнова // Мир психологии. – 2005. – № 1(41). – С. 248–253.

УДК 159.9

МНЕМО-ІМАГІНАЦІЙНІ ЗДІБНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Родіна К.М., здобувач
кафедри практичної психології

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті визначено структуру мнемо-імагінаційних здібностей юнаків, до якої належать вибірковість, точність та повнота образної пам'яті, здатність до імагінації, здатність до просторових та різномодальних уявлень, самоконтроль уявлень. Охарактеризовано методики діагностики здатності до імагінації, показано комплекс методів дослідження образної пам'яті. Визначено ключову роль образної пам'яті у розвитку здатності до імагінації.

Ключові слова: уявлення, образна пам'ять, здатність до імагінації, регресійні рівняння.

В статті определена структура мнемо-имaginationных способностей юношей, в которую входят избирательность, точность и полнота образной памяти, способность к имажинации, способность к пространственным и разномодальным представлениям, самоконтроль представлений. Охарактеризованы методики диагностики способности к имажинации, показан комплекс методов исследования образной памяти. Определена ключевая роль образной памяти в развитии способности к имажинации.

Ключевые слова: представление, образная память, способность к имажинации, регрессионные уравнения.

Rodina K.M. MNEMO-IMAGINATIVE ABILITIES IN ADOLESCENCE

The structure of mnemo-imaginative abilities in adolescence is determined in the article. It includes selectivity, accuracy and completeness of imaginative memory, ability to imagination, ability to spatial and multimodal representations, self-control of representations. The methods for diagnostics of the ability to imagine are characterized, and a set of methods for studying imaginative memory is shown. The key role of figurative memory in the development of the ability to imagination is defined.

Key words: representation, imaginative memory, ability to imagination, regression equations.

Постановка проблеми. У сучасній психологічній науці відкритим залишається питання зв'язку образної пам'яті з процесами уяви, зокрема здатністю до імагінації, вивчення якого і стало метою нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд пам'яті в контексті імагінації розпочато у працях Д. Локка, Д. Юма, Дж. Мілля. Б. Спінози. Пам'ять є предметом дослідження в асоціаністській (Г. Еббінгауз), функціоналістській (А. Бергсон), геш-

тальт-психологічній (К. Левін, Б. Зейгарник), культурно-історичній та діяльнісній (П. Блонський, С. Бочарова, Л. Виготський, Ю. Гіппенрейтер, Є. Заїка, П. Зінченко, М. Кузнецов, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, А. Смирнов, Т. Хомуленко).

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні структури мнемо-імагінаційних здібностей в юнацькому віці та визначити особливості їх впливу на здатність до імагінації.

Вибірку досліджуваних становили 202 юнака (102 дівчини та 100 юнаків, віком 15–18 років).

Методи дослідження:

1) авторська методика діагностики здатності до імагінації (Т. Хомуленко, К. Родіна) [3], зміст якої подано у додатку;

2) методика «Класифікація зображень предметів» П. Зінченка для дослідження обсягу мимовільного запам'ятовування візуальних об'єктів [1];

3) методика «Впізнання фігур» О. Бернштейна для оцінки обсягу запам'ятовування абстрактних візуальних образів [4];

4) авторська модифікація тесту О. Бернштейна для конкретних образів;

5) авторська методика дослідження вибірковості відтворення візуальних образів;

6) методика «Піктограми» Л. Виготського, О. Лурія, в адаптації С. Рубінштейн для 16 слів-стимулів [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні здатність до імагінації визначається як можливість створення образів уяви, які характеризуються високою мірою чіткості та колірної наповненості, деталізованістю, рухливістю їх елементів, наявністю відчуттів різних модальностей і такі, що піддаються трансформації та діалогу з їх носієм. Виступаючи як здатність до уявлення образів, здатність до імагінації має бути пов'язана з образною пам'яттю особистості, причому у нашому дослідженні ми характеризуємо останню як предиктор розвитку здатності до імагінації.

У результаті кореляційного аналізу показників мнемо-імагінаційних здібностей юнаків нами було визначено, що усі вони корелюють між собою, що дає змогу впровадити процедуру факторного аналізу з метою вивчення їх структури (таблиця 1).

Перший фактор (13% загальної дисперсії, факторна вага становить 3,12) характеризується такими показниками: динамічність імагінації (0,775), здатність до кінестетичних уявлень (0,685), самоконтроль візуальних уявлень (0,677), повнота відтворення образної інформації під час мимовільного запам'ятовування (0,659), сенсорність імагінації (0,463), деталізованість імагінації (0,439), яскравість в імагінації (0,408). Отже, провідним чинником мнемо-імагінаційної сфери особистості в юнацькому віці є така когнітивна структура, що забезпечує яскравість, деталізованість, динамічність і процесуальність імагінації, можливість довільно продукувати у себе кінестетичні відчуття, представленість інших відчуттів, крім візуальних, у процесі імагінації, самоконтроль візуальних мисленнєвих уявлень

та здатність мимоволі запам'ятовувати образи. Отже, зміст першого фактору розкриває зв'язок образної пам'яті та здатності до імагінації особистості, що дає змогу назвати його «Базові мнемо-імагінаційні здібності».

Другий фактор (12,6%; 3,02) характеризується такими показниками, як здатність до ольфакторних уявлень (0,940), здатність до смакових уявлень (0,891), здатність до органічних уявлень (0,873), сенсорність імагінації (0,564). Здатність довільно уявляти смаки, запахи, образи інтрацептивних відчуттів пов'язана з такою властивістю здатності до імагінації, як сенсорність. Зміст фактору дає змогу назвати його «Сенсорні імагінаційні здібності».

Третій фактор (9,4% поясненої дисперсії) містить показники здатності до дотикових уявлень (0,876), трансформованість в імагінації (0,838), контакт в імагінації (0,523). Здатність довільно змінювати образ, вступати з ним у контакт чи діалог передбачає високу міру здатності до тактильних уявлень, саме тому цей фактор був названий «Інтерактивні імагінаційні здібності». Здатності, які увійшли до цього фактору, дають носію образу змогу контактувати з ним, відчувати його на дотик, змінювати його, тобто здійснювати взаємодію з образом.

Четвертий фактор (8,7% поясненої дисперсії) містить показники яскравості та чіткості уявлень (0,738), повноти відтворення вербальної інформації під час запам'ятовування із застосуванням образних засобів (0,632), деталізованості імагінації (0,0,571), яскравості імагінації (0,567), легкості імагінації (0,424). Отже, яскравість, чіткість та деталізованість образів імагінації утворюють щільний зв'язок, виступаючи окремим фактором, разом із таким мнемічним показником, як обсяг опосередкованого запам'ятовування. Фактор був названий «Яскравість образів імагінації та пам'яті».

П'ятий фактор (7,6%; 1,84) містить показники повноти абстрактного запам'ятовування (0,670), точності абстрактного запам'ятовування (0,688), здатності до просторової уяви (0,620). Фактор був названий «Абстрактно-мнемічні та розумово-просторові здібності».

Шостий фактор (7,5%, 1,82) містить показники візуальних уявлень (0,790), аудіальних уявлень (0,681), легкості імагінації (0,435). Фактор був названий «Провідні модальності імагінації».

Сьомий фактор (5,9%; 1,41) характеризується показниками повноти (0,699) і точності (0,720) запам'ятовування конкретних образів – фактор «Пам'ять на конкретні образи».

Отже, здатності до імагінації відіграють ключову роль у процесі образної пам'яті, регулюючи її функціонування, що видно зі змісту факторів, їх навантаження, окремих навантажень показників здатності до імагінації у межах факторів. З аналізу змісту факторної структури стає очевидним, що базовими характеристиками мнемо-імагінаційної сфери особистості в юнацькому віці є деталізованість та динамічність імагінації та мимовільне запам'ятовування образів, провідними якими імагінації, що забезпечують найкраще запам'ятовування образів, є сенсорність, діалогічність та яскравість, а провідними модальностями імагінації виступають зорова та слухова; у запам'ятовуванні абстрактних образів ключову роль відіграють здатності до просторових уявлень.

Отримані зв'язки між показниками образної пам'яті, здатності до імагінації та уявлень, визначені нами латентні фактори, які розкривають зміст мнемо-імагінаційної сфери особистості, дають змогу стверджувати, що є певна взаємозумовленість образної пам'яті та здатності до імагінації. Нами було зроблено припущення про те, що образна пам'ять може виступати передумовою розвитку здатності до імагінації. З метою перевірки цієї гіпотези за допомогою множинного регресійного аналізу було визначено психологічні предиктори здатності до імагінації у юнаків. Нами було проведено регресійний аналіз із подальшою побудовою регресійних рівнянь для кожного з показників здатності до імагінації. Розподіл кожного з використаних

Таблиця 1

Структура мнемо-імагінативних здатностей особистості у юнацькому віці

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6	Фактор 7
МП	0,659						
КП							0,699
ТКП							0,720
АП					0,670		
ТАП					0,688		
ОП				0,632			
Л				0,424		0,435	
Я	0,408			0,567			
Дт	0,439			0,571			
Дн	0,775						
К			0,523				
Т			0,838				
С	0,463	0,564					
ячу				0,738			
СКВУ	0,677						
В						0,790	
А						0,681	
Д			0,876				
Кін	0,685						
См		0,891					
О		0,940					
Орг		0,873					
ПУ					0,620		
Заг.дис.	3,121	3,028	2,266	2,101	1,842	1,823	1,419
Доля заг	0,130	0,126	0,094	0,087	0,076	0,075	0,059

Примітка: МП – повнота відтворення образної інформації під час мимовільного запам'ятовування, КП – повнота запам'ятовування конкретних образів, ТКП – точність запам'ятовування конкретних образів, АП – повнота запам'ятовування абстрактних образів, ТАП – точність запам'ятовування абстрактних образів, ВП – вибірковість образної пам'яті, ОП – повнота відтворення вербальної інформації під час запам'ятовування із застосуванням образних засобів, Л – легкість імагінації, Я – яскравість в імагінації, Дт – деталізованість в імагінації, Дн – динамічність імагінації, К – контакт в імагінації, Т – трансформованість в імагінації, С – сенсорність в імагінації, ЯЧУ – яскравість-чіткість уявлень, СКВУ – самоконтроль візуальних уявлень, В – візуальні уявлення, А – аудіальні уявлення, Д – дотикові уявлення, Кін – кінестетичні уявлення, См – смакові уявлення, Орг – органічні уявлення, ПУ – просторові уявлення.

показників було перевірено на нормальність: у всіх випадках показники асиметрії і ексцесів по модулю не перевищували 1. З метою виконання аналізу була використана покрокова процедура з включенням (тобто в порядку зростання r -рівня) у рівняння регресії всіх незалежних змінних і подальшим видаленням тих із них, кореляція з критерієм яких перевищує задане значення $r=0,1$. Мета застосування цієї математико-статистичної процедури:

1) виявити предиктори, що впливають на показники здатності до імагінації в юнацькому віці;

2) визначити ступінь впливовості кожного предиктора.

Стандартні коефіцієнти регресії (β -коефіцієнти) є універсальною мірою впливу незалежної змінної на залежну одиницю. Вони дають можливість порівнювати незалежні змінні (показники образної пам'яті (латентні змінні, що були утворені внаслідок факторизації показників образної пам'яті), показник самоконтролю візуальних уявлень та показник яскравості-чіткості уявлень, сумарний показник різномодальних уявлень) за їхнім впливом на залежну змінну (показники здатності до імагінації). Вдалося виділити низку предикторів *легкості імагінації*. Однією з найбільш впливових виявилася змінна «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,423$; $t = 6,909$; $p < 0,0001$), сукупність уявлень візуальної, аудіальної, тактильної, смакової, ольфакторної та органічної модальностей. Значущим виявився вплив предиктора «Інтегральний показник образної пам'яті» ($\beta = 0,193$; $t = 3,135$; $p < 0,001$). На статистично значущому рівні проявився вплив на легкість імагінації такого фактору «Здатність до запам'ятовування конкретних образів» ($\beta = 0,163$; $t = 2,704$; $p < 0,01$), а також «Яскравість-чіткість уявлень» ($\beta = 0,147$; $t = 2,524$; $p < 0,01$).

Яскравість імагінації юнаків залежить від предикторів «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,420$; $t = 7,175$; $p < 0,0001$), «Яскравість-чіткість уявлень» ($\beta = 0,261$; $t = 4,677$; $p < 0,0001$), «Просторові уявлення» ($\beta = 0,151$; $t = 0,701$; $p < 0,01$), «Самоконтроль візуальних уявлень» ($\beta = 0,147$; $t = 2,454$; $p < 0,05$), «Здатність до запам'ятовування конкретних образів» ($\beta = 0,122$; $t = 2,123$; $p < 0,05$).

Деталізованість імагінації зумовлена такими предикторами. Найбільш впливовий з них – «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,367$; $t = 5,879$; $p < 0,0001$), другий предиктор – «Яскравість-чіткість уявлень» ($\beta = 0,228$; $t = 3,821$; $p < 0,001$), третій – «Інтегральний показник образної пам'яті» ($\beta = 0,173$; $t = 2,748$; $p < 0,01$), четвертий – «Само-

контроль візуальних уявлень» ($\beta = 0,131$; $t = 2,046$; $p < 0,05$).

Під час обчислення регресійного рівняння, що дає змогу прогнозувати показники *динамічності імагінації* на статистично значущому рівні, проявилися три предиктори – «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,367$; $t = 5,677$; $p < 0,0001$), «Самоконтроль візуальних уявлень» ($\beta = 0,235$; $t = 3,544$; $p < 0,001$), «Інтегральний показник образної пам'яті» ($\beta = 0,210$; $t = 3,214$; $p < 0,01$).

Контакт в імагінації зумовлений такими детермінантами: – «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,384$; $t = 6,353$; $p < 0,0001$), «Здатність до запам'ятовування конкретних образів» ($\beta = 0,277$; $t = 4,648$; $p < 0,0001$), «Інтегральний показник образної пам'яті» ($\beta = 0,182$; $t = 2,993$; $p < 0,01$), «Самоконтроль візуальних уявлень» ($\beta = 0,173$; $t = 2,802$; $p < 0,01$).

Трансформованість імагінації зумовлена такими детермінантами – «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,408$; $t = 6,271$; $p < 0,0001$), «Здатність до запам'ятовування конкретних образів» ($\beta = 0,183$; $t = 2,856$; $p < 0,01$), «Інтегральний показник образної пам'яті» ($\beta = 0,147$; $t = 2,248$; $p < 0,05$).

Під час обчислення регресійного рівняння, що дає змогу прогнозувати показники *сенсорності імагінації* на статистично значущому рівні, проявилися три предиктори – «Різноmodalні уявлення» ($\beta = 0,509$; $t = 8,211$; $p < 0,0001$), «Самоконтроль візуальних уявлень» ($\beta = 0,315$; $t = 4,953$; $p < 0,0001$) «Здатність до запам'ятовування абстрактних образів» ($\beta = 0,130$; $t = 2,269$; $p < 0,05$), «Яскравість-чіткість уявлень» ($\beta = 0,127$; $t = 2,152$; $p < 0,05$).

Значення показників образної пам'яті найкращим чином можна спрогнозувати за допомогою таких рівнянь регресії:

Легкість імагінації = $5,57 - 0,03$ Різноmodalні уявлення + $0,409$ Інтегральний показник образної пам'яті + $0,342$ Здатність до запам'ятовування конкретних образів + $0,03$ Яскравість-чіткість уявлень.

Яскравість імагінації = $-2,22 + 0,04$ Різноmodalні уявлення + $0,06$ Яскравість-чіткість уявлень + $0,16$ Просторові уявлення + $0,07$ Самоконтроль візуальних уявлень + $0,33$ Здатність до запам'ятовування конкретних образів.

Деталізованість імагінації = $0,34 + 0,05$ Яскравість-чіткість уявлень + $0,03$ Різноmodalні уявлення + $0,456$ Інтегральний показник образної пам'яті + $0,06$ Самоконтроль візуальних уявлень.

Динамічність імагінації = $1,13 + 0,72$ Інтегральний показник образної пам'яті + $0,146$ Самоконтроль візуальних уявлень + $0,044$ Різноmodalні уявлення.

Контакт імагінації = $5,65 + 0,03$ Різномодальні уявлення + $0,69$ Здатність до запам'ятовування конкретних образів + $0,46$ Інтегральний показник образної пам'яті + $0,07$ Самоконтроль візуальних уявлень.

Трансформованість імагінації = $4,20 + 0,03$ Різномодальні уявлення + $0,47$ Здатність до запам'ятовування конкретних образів + $0,38$ Інтегральний показник образної пам'яті.

Сенсорність імагінації = $-4,67 - 0,53$ Здатність до запам'ятовування абстрактних образів + $0,07$ Різномодальні уявлення + $0,23$ Самоконтроль візуальних уявлень – $0,04$ Яскравість-чіткість уявлень.

Таким чином, умовою, що сприяє формуванню здатності до імагінації, є: 1) висока міра самоконтролю візуальних уявлень та здатності до уявлень за різними модальностями (візуальною, аудіальною, кінестетичною (дотик, смак, запах, органічні відчуття)), які представлені у рівнях для майже усіх показників здатності до імагінації, 2) всі структурні компоненти образної пам'яті, і 3) здатність до просторових уявлень. Найбільш впливовим предиктором функціонування усіх показників здатності до імагінації є інтегральний показник образної пам'яті.

Висновки з проведеного дослідження.

Здатність до імагінації як можливість створення образів уяви, які характеризуються високою мірою чіткості та колірної наповненості, деталізованістю, рухливістю їхніх елементів, наявністю відчуттів різних модальностей і такі, що піддаються трансформації та діалогу з їх носієм, відіграє ключову роль у процесі образної пам'яті, регулюючи її функціонування. Базовими характеристиками мнемо-імагінаційної сфери

особистості в юнацькому віці є деталізованість та динамічність імагінації та мимовільне запам'ятовування образів. Провідними якостями імагінації, що забезпечують найкраще запам'ятовування образів, є сенсорність, діалогічність та яскравість, а провідними модальностями імагінації виступають зорова та слухова. У запам'ятовуванні абстрактних образів ключову роль відіграють здатності до просторових уявлень.

Психологічними умовами розвитку здатності до імагінації є висока міра самоконтролю візуальних уявлень, здатності до просторових уявлень та здатності до уявлень за різними модальностями, високий розвиток усіх структурних компонентів образної пам'яті. Найбільш впливовим предиктором функціонування усіх показників здатності до імагінації є інтегральний показник образної пам'яті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зинченко П.И. Непроизвольное запоминание / П.И. Зинченко. – М., 2010. – 717 с.
2. Рубинштейн С.Я. Экспериментальные методики патопсихологии / С.Я. Рубинштейн. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. – 448 с.
3. Хомуленко Т.Б. Роль імагінації у функціонуванні інтраептивної чутливості особистості в юнацькому віці / Т.Б. Хомуленко, К.М. Родіна // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – 2017. – Вип. 56.
4. Экспериментальная психология: Практикум: Учебное пособие для вузов / [Т.Г. Богданова, Ю.Б. Гиппенрейтер, Е.Л. Григоренко и др.]; Под ред. С.Д. Смирнова, Т.В. Корниловой. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 383 с.

ДОДАТОК

Методика діагностики здатності до імагінації

Вам будуть запропоновані три завдання, кожне з яких спрямоване на вивчення вашої здатності створювати образи в своїй уяві. Після кожного завдання оцініть якість образу в балах від 0 до 5 за такими характеристиками:

- 1) легкість (наскільки легко вдалося здійснити все, що вказано в завданні);
- 2) яскравість (ступінь насиченості, чіткості і колірної наповненості отриманого в результаті виконання завдання образу);
- 3) деталізованість (ступінь представленості різних деталей в образі);
- 4) динамічність (рухливість, наявність динаміки в елементах образу);
- 5) контакт (можливість здійснити уявний контакт між творцем і носієм образу і ключовим елементом образу);
- 6) трансформованість (можливість здійснювати зміни в структурі створеного образу);
- 7) сенсорність (наявність інших відчуттів, крім візуальних, які супроводжують процес створення образу і маніпуляції з ним);

Завдання № 1

– Уяви кімнату, будь-яку, яку ти хочеш. Що в ній знаходиться? Уяви в ній кішку. Що вона робить? Поклич кішку. Зміни її позу. Чи відчуваєш ти інші відчуття, крім візуальних (звук, смак, запах, внутрішні відчуття)?

Завдання № 2

– Уяви людину. Як вона виглядає? Що вона робить? Звернися до неї. Зміни її позу. Чи відчуваєш ти інші відчуття, крім візуальних (звук, смак, запах, внутрішні відчуття)?

Завдання № 3

– Уявіть будь-який свій внутрішній орган як живу істоту. Як вона виглядає? Що вона робить? Звернися до неї. Зміни її позу. Чи відчуваєш ти відчуття, крім візуальних (звук, смак, запах, внутрішні відчуття)?

Ключ: за кожною з семи шкал підраховується сума балів, максимальна кількість балів за якими становить 15.